

A XX. századi dunai konföderációs tervek az olasz külpolitikában

Simona Nicolosi történész, gimnáziumi történelem és filozófia szakos tanár, valamint olasz nyelvet és kultúrát tanít külföldieknek. Emellett kiterjedt publikációs tevékenységet is folytat, érdeklődésének homlokterében a Duna-medence története, és a térség felé irányuló olasz külpolitikai lépések állnak. Doktori címét 2010-ben szerezte a római „Sapienza” Egyetemen,¹ értekezésének témáját a XX. századi dunai konföderációs tervekhez való olasz viszony adta. A disszertációt monográfiaként 2013 őszén adták ki.

A munka bevezetőben megfogalmazott célja az, hogy bemutassa az egységes Olaszország² Duna-menti politikáját a XIX. század második felétől a XX. század második feléig, rávilágítva arra, hogy az olasz külpolitikai lépések nem értelmezhetőek a kulturális és gazdasági motivációk figyelembe vétele nélkül. Kutatásai során Nicolosi arra a következtetésre jutott, hogy Olaszország kelet felé irányuló politikájának három fő törekvése volt. A Duna-medence feletti befolyással Olaszország egyrészt összekötő kapocs lehetett volna a Mediterráneum, a keleti térségek és Európa többi része között, másrészt biztosíthatta volna a latin hagyományokat őrző olasz kultúra nemzetközi elismertségét, harmadrészt pedig lehetőség nyílt volna az olasz gazdasági térnyerésre ebben a régióban (19–20.). A Magyar Országos Levéltár Nemzeti Levéltárában, az Olasz Állami Levéltárban – Archivio Centrale dello Stato, ACS – és magánlevéltárakban őrzött iratanyagot figyelembe véve Nicolosi 1947-et, a második világháborút lezáró párizsi békeszerződés évét jelölte meg fordulópontként, mivel véleménye szerint ebben az évben ment végbe fordulat a közép-európai államok politikájában. Olaszország kereste a lehetőséget arra, hogy ezt a váltást saját javára fordíthassa, így közeledni igyekezett a Duna-menti és a balkáni államokhoz (20.).

A tömör, ám lényeges elemeket tartalmazó bevezetőt három nagyobb egység követi, melyek közül az első a Duna-medencéhez fűződő nagyhatal-

1 Università degli Studi di Roma „La Sapienza”

2 Egységes Olaszországról 1861-től beszélhetünk.

mi érdekeket, a második a dunai konföderációs terveket, a harmadik pedig ezek olasz külpolitikában játszott szerepét mutatja be.

A könyv első egységét a szerző a téma keretbe ágyazásaként a Duna-menti térség földrajzi, gazdasági, kulturális és politikai jellemzőinek bemutatásával kezdi. Bár a Duna-menti államok földrajzi kontinuitása kétségtelen, a régió etnikumainál – más földrajzilag egységes térségekkel ellentétben – semmiféle összetartozás-tudat nem figyelhető meg, aminek oka leginkább az, hogy a több évszázadon át idegen – oszmán és Habsburg – uralom alatt élő népek számára a határok éles elkülönülése identitásképző elemmé vált a XIX. század során. Nicolosi, aki láthatóan jól ismeri a térség viszonyait, a gazdasági jellemzőket illetően arra a következtetésre jutott, hogy a régió e tekintetben feloszthatatlan egységet alkot mint agrárterület. Azonban a történeti-kulturális és a politikai viszonyok meglehetősen eltérnek egymástól a Duna-medence egyes tájegységein, mivel különféle etnikai és vallási csoporthoz tartozó, más-más nyelvcsalád részét képező nyelveket beszélő emberek élnek itt együtt. A határok elkülönítését nehezíti, hogy e népek keveredtek egymással, és az egyazon népcsoportok tagjai nem egy helyütt, hanem szórványokban élnek (25–33.).

A következő két alfejezetben Nicolosi a térséghez fűződő nagyhatalmi érdekeket taglalja. A szerző úgy véli, hogy mivel a Duna-medence Európa közepén található, stratégiai szempontból elkerülhetetlen, hogy az egymással vetélkedő nagyhatalmak befolyásuk alá kívánják vonni a térséget. Ez az érdeklődés különösen az első világháborút követően, az Osztrák–Magyar Monarchia szétesése következtében nőtt meg, s a régió feletti hegemonia elérése érdekében Nagy-Britannia, Franciaország és Olaszország kezdett manőverezni. Nicolosi meglátása szerint a „hagyományos” – azaz a térség iránt már a XIX. században kiemelt figyelmet tanúsító – vetélytársak a gazdasági térnyerést kívánó Nagy-Britannia, és a befolyásának növelését presztízskérdésként kezelő Franciaország voltak. E megállapítás nem teljesen helyénvaló, ugyanis Nagy-Britanniát a XIX. században Közép-Európa csak Európa hatalmi egyensúlyának fenntartása tekintetében érdekelte, ám gazdasági érdekei aligha fűződtek a Duna-menti államokhoz.

Olaszország csak az első világháborút követően figyelt fel a Duna-medencében rejlő gazdasági és politikai lehetőségekre. E – kétségtelenül jelentős – érdekek mellett Nicolosi kiemel egy érdekes tényezőt, nevezetesen azt, hogy a pángermán és pánszláv eszmék – melyek Németország, illetve Oroszország, majd később a Szovjetunió európai túlsúlyát eredményezték volna – már a XIX. század folyamán kezdtek teret nyerni, ami ellentétben állt a többi nagyhatalom érdekeivel, így az ilyesfajta ideológiák gyakorlati

teljesülésének elejét kellett venni. Ezt pedig megelőzéssel lehetett elérni, vagyis azáltal, hogy a nevezett nagyhatalmak befolyás alá vonják a térséget (33–38.). Ennek fényében a Monarchia felbomlása után hamar felmerült – különösen brit és francia körökben – az a gondolat, hogy Közép-Európa államait mégiscsak valamilyen föderáció, vagy konföderáció égisze alatt kellene szövetségre léptetni. Nicolosi röviden és közérthetően magyarázza el a tagállamokat egy új, közös államba vonó föderáció, és a továbbra is különálló államok szövetségét jelentő konföderáció közötti különbséget (38–43.). A szerző a leírtakat ábrákkal is illusztrálja, színesebbé téve az olvasóközönség számára a munkát. A Duna-medence domborzati térképe (44.) a térség stratégiai helyzetének felméréséhez jelent segítséget, az egykori Osztrák–Magyar Monarchia etnikai sokféleségét bemutató térkép (45.) pedig szemlélteti a főleg nyugati olvasó előtt ismeretlen közép-európai népesedési viszonyokat.

A második nagyobb egységben Nicolosi a Duna-menti térség rendezésével kapcsolatos terveket részletezi, kronologikus sorrendben ismertetve az elképzeléseket. A már a XIX. század folyamán felbukkanó különböző föderációs terveknek két csoportja volt. Az egyikbe tartoztak azok, melyek Közép-Európa államainak egységét a Habsburg Birodalmon belül végzett átalakításokkal képzelték el, a másik csoportot pedig azok alkották, amelyek Habsburg-ellenes szövetséget hoztak volna létre, miután a századot a nemzetiségek függetlenedésének és az önálló nemzetállamok alapításának vágya jellemezte. A birodalmon belüli föderáció híveiként Nicolosi *Eötvös Józsefet*, és a cseh *František Palackýt* említi. Előbbi úgy vélte, hogy a Monarchia népei csak közös erővel képesek kivédeni Oroszország terjeszkedését, utóbbi pedig a dualista berendezkedést egy négy pilléren – német, magyar, északi szláv, déli szláv – nyugvó államalakulattal, föderációval váltotta volna fel. A másik oldalt *Kossuth Lajos* és *Giuseppe Mazzini* képviselték a Habsburg-ellenes tervükkel, melyet közösen dolgoztak ki az 1850-es években. A két hazafi úgy vélte, hogy Közép-Európa nemzetiségeit egy kulturális és jogi egyenlőséget biztosító államban kellene egyesíteni. *Teleki László* olyan föderációs tervvel állt elő, mely szerint egy Balkántól a Baltikumig terjedő szövetséget kellett volna létrehozni, biztosítva a népek közötti együttműködést. Az új államalakulatot egy központi kormány irányította volna, s hivatalos nyelve a magyar lett volna (47–54.).

Nicolosi kiemeli az 1919-es versailles-i békerendszer jelentőségét, melyet kudarcként értékel. Ennek okát a szerző abban a – már korábban is említett – tényben látja, hogy a volt Monarchia egyes népei nem egymástól jól elkülöníthető területeken élnek, ami azt eredményezte, hogy a kialakított

„nemzetállamok” mindegyikének a domináns nemzettől eltérő etnikumú emberek is polgárai lettek, ami feszültségeket szült a későbbiekben. Mint Nicolosi megállapítja, a rendezés másik nagy hibája az volt, hogy létrehozói nem vettek tudomást arról, hogy a vesztes államok nem békét biztosító megoldásként, hanem bosszút követelő kinzásként tekintettek a Párizs környékén aláírt szerződésekre (55–60.).

A két világháború közötti időszakban több kísérlet történt a Duna-menti államok egységbe vonására. Politikai céllal – a status quo megőrzésére – jött létre Csehszlovákia, Jugoszlávia és Románia bilaterális egyezményeken alapuló hálózata, a kisantant, melyet Franciaország hamarosan a védőszárnyai alá vett. A gazdasági érdekektől vezérelt Nagy-Britannia igyekezett visszafogni a francia hegemon törekvéseket az időszakban, Olaszországot pedig érdekein kívül az általa „megcsonkítottnak” vélt győzelem végett elégtétel szerzésének vágya is hajtotta, amikor befolyása alá kívánta vonni a Duna-medencét. Ennek érdekében – az 1925-ös locarnói szerződést követően – *Benito Mussolini* olasz miniszterelnök előállt egy dunai-balkáni együttműködési tervvel (Balkán-Locarno), mely olasz bábáskodás alatt szövetségbe vonta volna Romániát, Bulgáriát és Magyarországot. Ennek látszólagos célja az lett volna, hogy elejét vegye a tagállamok egymással szembeni revíziós követeléseinek, e hivatalos indoklás mögött azonban egy jugoszláv-ellenes blokk létrehozásának vágya lapult. Az 1929-es gazdasági világválság kezelését a Duna-menti államok gazdasági egységbe vonásával képzelték el a nagyhatalmak. Nem maradt adós az ezt szorgalmazó elképzeléssel Olaszország sem, így megszületett az *Iginio Brocchi* olasz gazdasági diplomata nevével fémjelzett terv, mely olasz vezetésű osztrák–magyar blokkot célzott – azaz, mint Nicolosi megállapítja, Brocchi végeredményben gazdasági alapokon, olasz protektorátus alatt élesztette volna újjá az egykori Osztrák–Magyar Monarchiát. A francia miniszterelnök, *André Tardieu* a kisantant-államok, Ausztria és Magyarország között hozott volna létre kereskedelmi szövetséget, míg Németország saját fennhatósága alatt vonta volna gazdasági egységbe Romániát és Magyarországot (60–69.). Nicolosi mindegyik terv leglényegesebb pontjait tárja az olvasó elé. Ez az okozati viszonyokat remekül feltáró, és a kutatási eredményeket tömören, mégis világosan megfogalmazó elbeszélésmód az egész munkát jellemzi.

Más európai államokban a második világháború alatt is születtek tervek a közép-európai egység kialakítására. Az első terv, mely a Joszif Sztálin, Franklin Delano Rooseveltt és Winston Churchill részvételével zajlott teheráni konferencián (1943. november 28 – december 1.) merült fel, a háború idejére vonta volna közös blokkba a közép-európaiakat. E terv a lengyel

Wladislaw Anderstől származott, aki saját zászlaja alatt kívánta egyesíteni a nácizmus-ellenes csetnikeket, magyarokat és románokat, hogy megfelelő pillanatban csatlakozhassanak a Vörös Hadsereghez. Eközben Magyarországon a háború utáni évekre vonatkozó Duna-menti föderációt célzó terveket dolgoztak ki. *Habsburg Ottó* például az egykori Monarchia területeit vonta volna szövetségbe a dinasztikus és nemzeti érdekek összevonásával. Ez nyilvánvalóan a Habsburg-ház újbóli trónra ültetését jelentette volna, így a tervet csírájában elfojtották. *Eckhardt Tibor* egy Duna-menti uniót tervezett, mely három föderációt foglalt volna magában, amelyek közül az első az egykori Monarchia területeinek többségét, a második a Balkán államait, a harmadik pedig a Baltikumot jelentette volna. A szlovák származású *Milan Hodža* gazdasági föderációt képzelt el a közép-európai államok között. *Eduard Beneš* csehszlovák külügyminiszter kétféle konföderációs tervvel is előállt, az egyik egy csehszlovák–lengyel központú szövetség lett volna, a másik pedig egy görög–jugoszláv összefogás köré tömörítette volna a többi közép-európai államot. Magyarország a tervek mindegyikében helyet kapott (69–76.).

Nicolosi kiemelt szerepet szánt könyvében a nyilas rezsim alatt bécsi főkonzulként tevékenykedő *Vajta Ferenc* föderációs tervekben játszott szerepének, mely kevésbé ismert a magyar közönség előtt. Vajta célja az volt, hogy a háborút követően szovjetellenes dunai konföderációt hozzon létre, melynek alapját az eredetileg náciellenes, majd hamarosan antibolsevikká vált *Intermarium* nevű, londoni székhelyű szervezet adta. Vajta tevékenysége Olaszországban – és így Nicolosi munkájában – azért lehet fontos, mert Vajta Szálasi Ferenc nyilas vezető bukása után Rómában igyekezett letelepedni – itt írta meg a konföderációs tervét taglaló könyvet –, ám náciakat is pártoló ténykedése végett el kellett hagynia Olaszországot. Ezt követően szervezkedését az Amerikai Egyesült Államokban folytatta. Terve szerint a Duna-medence államai gazdasági szövetségre léptek volna, és a konföderáció közös iparosítási törekvései nyomán egy olyan szövetségi rendszer bontakozott volna ki, mely ellensúlyozta volna a Szovjetuniót. Mindez azonban nem valósulhatott meg, mert Közép-Európa a második világháborút követően szovjet befolyási övezetté vált (76–87.). A fejezethez kapcsolt illusztrációk révén az olvasók amellett, hogy láthatnak fényképeket Vajta Ferenc könyvéről és egy róla szóló újságcikkről (90–92.), képet kapnak a Duna-menti térség államainak első világháború utáni határváltozásairól is (88–89.).

A harmadik egység Olaszországra összpontosít, bemutatva az olasz állam Közép-Európa felé irányuló külpolitikai törekvéseit. Valójában ennél

sokkal több tényezőt ismertet, gyakorlatilag pontokba szedi a hidegháborút megelőző évek, és a bipoláris világ éveiben történt legfontosabb eseményeket, melyek Közép-Európára hatással voltak. A térség országai közül Olaszországhoz legközelebb kétségekívül Magyarország és Románia állt, mint nem szláv államok egy szláv többségű területen. Az első világháborút követően azonban Románia kívül került a versailles-i békerendszer revideálását kívánó Olaszország befolyási övezetén, így a két kulcsfontosságú partner közül maradt Magyarország, mint szövetséges. A két világháború között a magyar–olasz kapcsolatok intenzívek voltak, és bár Olaszország 1943 szeptemberében letette a fegyvert és kiugrott a második világháborúból, a háború végét (1945) követően a két állam vezetői ismételten kapcsolataik megerősítésén fáradoztak. 1946. november 9-én kereskedelmi egyezmény aláírására került sor, ily módon a kapcsolatfelvétel gazdasági úton történt. Nicolosi részletezi a megállapodás aláírását megelőző tárgyalásokat, rávilágítva arra, hogy a kölcsönös szándék ellenére nem sikerült gyakorlatban alkalmazható egyezményt nyélbe ütni (93–101.).

A szerző külön alfejezetben taglalja az 1947-ben zajló megbeszélés-sorozatot, melyet eljátszott lehetőségként értékel. A tárgyalásokat *Károlyi Mihály* kezdeményezte, aki 1945 után, a koalíciós években nagyköveti posztot is betöltött. Károlyi 1947 tavaszán a Duna-menti államok közötti kooperáció megteremtésének vágyával érkezett Olaszországba. A megbeszélések során nem esett szó konkrétumokról, így nem történt határozott lépés a két állam között kötendő politikai egyezmény megkötése, vagy a közép-európai államok együttműködése érdekében. Ennek fő okát Nicolosi abban látja, hogy Olaszországot ez idő tájt inkább az Amerikai Egyesült Államok és a Szovjetunió közötti egyensúlyozás, azaz a két nagyhatalom befolyási övezete alóli kibújás foglalta le, mint Duna-menti pozíciójának megerősítése (101–113.).

1947 végére egyértelművé vált Európa szovjet és amerikai befolyási övezetre osztottsága. Nicolosi taglalja a Magyarországnak is felajánlott Marshall-segély visszautasításának hazánkban is jól ismert körülményeit. Az 1949 és 1989 közötti eseményekről a szerző csak pár sorral emlékezik meg, mivel a szovjet érdekszférába tartozó Magyarország – meglátása szerint – csak az 1980-as években kerül ismét az olasz politikusok érdeklődésének homlokterébe (113–121.). Nicolosi pár mondattal utalhatott volna az 1956-os forradalmat követő, Magyarországnak nyújtott olasz segítségre, mert bár az '56-os események nem tartoznak a föderációs és konföderációs tervek témakörébe, Olaszországban a forradalom is érdeklődésre tartott számot.

1989 után a Szovjetunió befolyása alatt volt közép-európai államoknak lehetőségük nyílt arra, hogy önálló politikát alakítsanak ki. Nicolosi, mint írja, nem kívánta részletekbe menően elemezni az 1989 utáni eseményeket, melyek szerinte nem történtek elég régen ahhoz, hogy objektíven értékelhetően legyenek. Mindazonáltal arra rávilágít a szerző, hogy ő maga két utat lát a szovjet befolyás alól kikerült államok számára. Az egyik utat a bilaterális szerződések, a másikat pedig a nemzetközi együttműködések jelentik. *Gianni De Michelis* akkori olasz külügyminiszter – akivel a szerző, növelve könyve értékét, interjút is készített (143–155.) – az Európai Unióhoz való csatlakozást szorgalmazta ezekben az államokban. Könyve végén Nicolosi röviden vázolja az 1989-től napjainkig tartó eseményeket, mint a volt szovjetizált államok Európai Unióba való belépését, és a Balkánon a közelmúltban zajló háborúkat (129–136.). Elemzése végén a szerző arra a következtetésre jutott, hogy Olaszország Kelet – azaz Közép-Európa és a Balkán – felé irányuló politikai és gazdasági lépéseinek fő célja Olaszország nemzetközi befolyásának növelése volt, melyet nem igazán sikerült elérnie.

A monográfia legvégén található bibliográfia is bizonyítja, hogy Simona Nicolosi jelentős mennyiségű forrásanyagra alapozta munkáját, és jól ismeri a témához kapcsolódó szakirodalmat. A mű végén fellelhető névmutató pedig az olvasó számára könnyíti meg az eligazodást. Mindent összevetve, Nicolosi könyve rendkívül informatív, és a magyarokról még a magyar közönség számára is számtalan újdonságot felvonultató, tudományos, de mégis világos, érthető stílusú megfogalmazással készített munka, mely mind a gazdaság, mind a diplomáciatörténet kutatói számára haszonnal forgatható. Emellett az utóbbi évszázad eseményeinek ok-okozati összefüggéseire kíváncsi olvasókat is megragadhatja.

Simona Nicolosi: Guardando ad Est. La politica estera italiana e i progetti di confederazione danubiana prima e dopo il 1947. (Keletre tekintve. Az olasz külpolitika és a dunai konföderációs tervek 1947 előtt és után.) Roma, Arcane, 2013. 173 o.

Hamerli Petra